

Két rács*

Mély víz • Hideg zuhany • Láthatatlan mentőöv

Társaságban néha a börtön is szóba kerül. Ilyenkor gyakori poén, hogy megkérdezik: „melyik oldalán vagy a rácsnak?” Ha jobban belegondolunk, a börtön zárt rendszert alkot. Ezt figyelembe véve helyesebb, ha a *kívül*, illetve a *belül* kifejezést használjuk. A közelmúltban alkalmam volt elindulni kintről befelé, mivel jelentkeztem egy országosan ismert bv. intézetbe nevelőnek, és jelenleg is ebben a beosztásban, ott dolgozom. Az első perctől tapasztalhattam, hogy tulajdonképpen nem egy, hanem két rács létezik.

Elsétálva az intézet előtt, egy elválaszt az egész objektumtól. Belépve az intézetbe ugyan ez választ el a külvilágtól, de még mindig van egy, köztem és a fogvatartottak között. A büntetés-végrehajtás dolgozójaként természetesen számomra mindkettő átjárható. Meggyőződés, hogy „bv. országba” tévedni merőben mást jelent, mint szokványos munkahelyváltást. Az első napokban a legtöbb újdonsággal nem is az új munkahelyem szolgált, hanem barátaim, rokonaim, ismerőseim. Az ilyenkor megszokott kérdések helyett, melyek általában a fizetésre, munkahelyi légkörre, főnökre vonatkoznak, merőben más megközelítéssel találtam szemben magam.

Munkából hazafelé menet sarki zöldséges ismerősöm messziről köszönt: „Üdvözlöm, tanár úr! Mi az, kimenőt adtak a börtönben?” Nem a viccesnek szánt üdvözlésen derültem magamban, hanem néhány vásárlója pillantásán. Végigmértek tetőtől talpig, legalább kétszer. Először azért, mert lehet, hogy testközelből láthatnak egy bűnözőt. Másodszor azért, mert a köztudatban mélyen él, hogy a bűnelkövető csak szakadt, rosszarcú ember lehet, és akit láttak, (ráadásul tanár!), valahogy nem illett ebbe a képbe.

Igen gyakori kérdés volt kezdetben, hogy nem félek-e bemenni a bűnözők közé. A kérdésnek van egy logikátlan és egy téves része. Ha félnék bemenni a fogvatartottak közé, nem is jelentkeztem volna erre a munkára. A biztonsági szabályok betartása, az állandó készenléti állapot az esetleges események elhárítására nem félelem, hanem jól felfogott érdek, ráadásul szigorúan előírt szabály is. A kérdés első részében ezért nem látok logikát. A tévedés pedig az, hogy bűnözőket említ. Tipikus „civil” szóhasználat, nem tesz különbséget bűnöző és bűnelkövető között, egyéb finomításokról nem is beszélve. Sajnos nem valószínű, hogy a közeljövőben széles körben elterjed a pontosabb „fogvatartott” kifejezés.

* A Börtönügyi Szemle pályázatán második díjat nyert írás

Napjainkban a közhangulat meglehetősen fogvatartott-ellenes. Ez némiképpen érthető, hiszen mindenkinek legalább a közvetlen ismerősei között van, akinek ellopták a pénztárcáját, feltörték az autóját, betörték a lakásába, és még hosszasan sorolhatnám. A média erre még rátesz egy lapáttal, amikor naponta ad hírt nagy összegű korrupciós botrányokról, szörnyű gyilkosságokról. A közbiztonságról alkotott véleményünk sem egyértelműen pozitív. Mindezek hatására igen könnyű lenne lincshangulatot teremteni. Néha elborzasztott az az ötletgazdagság, amivel azt ecsetelték egyébként kulturált emberek, mi mindent tennének a fogvatartottakkal. Tapasztalatom szerint ilyenkor a szakmai érvek, miszerint nekünk nem a büntetés kiszabása, hanem annak végrehajtása a feladatunk, még hevesebb vitát provokálnának. A témát rendszerint egy jókívánsággal szoktam lezárni. Tegyük fel, hogy beszélgetőpartnerem módszerével „nevelem” a kliensemet. Kívánom, hogy ismeretlenül ő találkozzon vele először szabadulása után az intézet kapujában, mondjuk 6-8 év letöltése után! Legtöbben ezen elgondolkodnak, és derengeni kezd valami a „vissza a társadalomba” jelszó valódi tartalmáról. Nem lenne ugyanis célszerű pszichopátákat rászabadítani a társadalomra, jobban büntetve ezzel azt, mint magát a bűnelkövetőt.

Akadnak persze valóban kedves, humoros esetek is. Nem győzöm eloszlatni például a tévhitet a szegedi „Csillag”-gal kapcsolatban. Nem az egész objektum viseli ezt a nevet, nem azért nevezik így, mert az épület ötágú, vagy mert állítólag ott raboskodott Kádár János vagy Rákosi Mátyás. Volt, aki még akkor sem hitte el, hogy csak négy ága van az épületnek, amikor közölte, erről személyesen volt alkalmam meggyőződni.

Tapasztalhattam, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekről a köztudatban igen *torz kép* alakult ki. A fogvatartottakról alkotott elképzelésekről már tettem említést. A börtönökben folyó nevelőmunkáról pedig teljesen hamis a legtöbb elgondolás. „Mit lehet azokon még nevelni?”, kérdezik sokan. Van, akin alig valamit, van, akin látványosan sokat. Egyéne (és nevelője) válogatja. Van, akinél már az is eredmény, ha önként, és nem utasításra mosakszik meg, van, aki soha nem fogja rontani a visszaesők statisztikáját. És ha valakinek nem tetszik a „nevelés” kifejezés, ami valóban lejáratódott az utóbbi évtizedekben, nevezze bárminek ízlése szerint. Modern vagy modernkedő elméleti irányzatok bőséges színvonalas készlettel állnak rendelkezésre. Érdekes lenne eldönteni, kezdetben hol kellett többet nevelőként ténykednem. A környezetemben vagy a munkahelyemen?

Most pedig nézzük, mi fogadja az újoncot a két rács között! Mielőtt valaki teljes értékű dolgozónak tekinthetné magát, vesszőfutással felérő stációkat kell átélnie. A bemutatás néhány napja még szívmelengető. Udvarias mosolyok, esetleg jókívánságok, biztatás jellemző. Ezt követi az első hideg zuhany! A kollektíva egy-két nap után egészséges testként kezd működni. A kezdő ebbe a testbe bejuttatott idegen testté válik, amellyel két dolog történhet: vagy felszívódik és annak szerves részévé válik, vagy végleg kiveti magából. A kellemetlen csupán az, hogy ez a folyamat jelen esetben is néha hetekig, hónapokig tart, mint a természetben, s a végső döntés bármi előfordulhat. Akkoriban nem tudtam megfogalmazni, hogy mi is ez. Valószínűleg mérhetetlen bizalmatlanságként éltem meg.

Eszembe jutott egy tapasztalt pedagógus kollégám, aki pályakezdő koromban azt a tanácsot adta, ha új helyre kerülök, hónapokig ne csatlakozzak semmilyen érdekcsoporthoz, klikkhez, ha lehet, baráti körhöz sem. Előbb tapasztaljam ki, merre hány lépés, csak azután tegyem le a voksot bárhová is. A két rács között erre nem adnak hónapokat. Gyorsan, lehetőleg jól kell voksolni.

Aurea mediocritas nem létezik, szürkesség is legfeljebb egyenruhán. Érvényesnek érzem azt az elvet, miszerint aki nincs velem, az ellenem van. Igen ám, de a test még nem fogadott be! Hiába igyekszem bármelyik szervének része lenni, az egész még nem döntött.

Ekkor jön a bizonyítás idegtépő időszaka. Ha eddig nem mentem el, azt nyilván csak azért tettem, mert komolyan gondoltam a jelentkezésemet. Pulikutya módjára követhetem az instruktoraimat, igyekezve minél többet eltanulni tőlük. Megpróbáltam úgy, hogy a lehető legkevesebbet legyek a lábuk alatt, mert nekik el kellett végezni a saját munkájukat is, miközben velem bíbelődtek. Idővel csökkent emiatt a lelkiismeret-furdalásom, amikor már segíteni is tudtam. Természetesen megfordult a fejemben a feladás gondolata, de el is vettem néhány nap alatt. Mindenekelőtt azért, mert tényleg elhatároztam, hogy nevelő leszek, és láttam magam előtt perspektívát ezen a pályán. Felmértem az erőforrásaimat és úgy döntöttem, felveszem a kesztyűt, mert nem vagyok esélytelen.

Azután jött az önálló munka. Tudom, hogy ki lehetett volna ími: „VIGYÁZAT! MÉLY VÍZ! CSAK ÚSZÓKNAK!”, de kit érdekelt? Fejest bele! Addigra kialakult a dac. Azért is megmutatom! És nincs szabadság, a táppénz luxus ilyenkor (különben is gyanús), a szülői értekezletre a feleség kért szabad napot, a bent töltött időt meg legfeljebb a számítógép számolta, de nincs is ezzel gond. A korábbi munkahelyemen beidegződött mondás szerint dolgozom ma is, miszerint „ha munka van, a pedagógus nem nézi az óráját”. (Igaz, ott a mondatnak folytatása is volt: „... de ha véletlenül nincs, akkor a főnök se nézze!”, de itt még nem tartunk.) Egyelőre csak az egyre fokozódó fáradtság, stressz van, és a még erősebb dac. Most már azért sem adom fel!

Csigalassúsággal teltek a napok, egyszer csak furcsa dolgokat kezdtem tapasztalni. Egy munkatársam visszaköszönt, akire pedig ez nem volt jellemző. Mások rám köszöntek, noha addig legfeljebb fogadták a köszönésem. Megint más leült az asztalomhoz egy italtra, bár korábban ezt nem tette. Most már nemcsak akkor beszélgethetek valakivel, ha én szólítom meg, mások is kezdeményeztek társalgást. Ha valamit gyorsan el kellett intézni, a felügyelők nem álltak arcukon a „te vagy a nevelő, oldd meg!” kifejezéssel, hanem egyszerre mozdultunk. Olyan kolléga, akire felnézek a szaktudása miatt is, érdeklődéssel hallgatott végig, nemcsak udvariasságból. Közben azon kaptam magam, hogy fizikai, szellemi, pszichikai teljesítőképességem kezdett oly mértékben csökkenni, amit már nem lehetett büntetlenül figyelmen kívül hagyni. Csaknem fél év után kivettem a szabadságom, amiben az volt a legszebb, hogy senki sem tekintette megfutamodásnak. Tettem valamit az asztalra, el is vehetek onnan, ez így természetes. És ekkor úgy éreztem, befogadtak.

A mély víz időszakában néha volt olyan érzésem, mintha egy láthatatlan mentőöv lenne rajtam. Később megtudtam, valóban volt. Munkatársaim közül néhányan folyamatosan figyelemmel kísérték ténykedésemet. Egyesek azért, mert bizalmat szavaztak nekem, mások egyszerűen a rendszer védelmében. Ha ugyanis a tanítási órán téved egy tanár, másnap gond nélkül korrigálhat, bévés berkekben viszont egy hibának végzetes következményei (is) lehetnek.

Közben új munkatársak jelentkeztek intézetünkhöz. Ha nem gondolom végig a kezdő fél évet, fel sem tűnt volna, hogy ugyanazt teszem velük, mint amit velem követtek el a kollégáim. Nem tudom eldönteni, helyes-e ilyen keményen beavatni valakit. Mellette szól, ha ezt kibírja, biztosan megállja a helyét. Ez igen valószínű. Kétségeim inkább azért vannak, kell-e az egyébként is súlyos stresszhatásokkal tűzdelt hivatásunkat még ilyen fogadtatással is tetézni.

Oravecz Mátyás